

آثار پژوهشی مشترک: مزایا و چالش‌های آن

داود خجسته سالکویه *

همچنان آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های ابلاغی مختلف اعطای ترفیح، ارتقا، گرنت، پژوهشگر ممتاز و غیره، اغلب کمی‌گرا بوده است. بندهایی از این شیوه‌نامه‌ها، محققین را به تحقیقات مشترک تشویق می‌کنند که در کنار تأثیرات مثبت آن، ممکن است گاهی به سوء رفتار علمی نیز منجر شود. در اینجا به ذکر چند نکته در این باره می‌پردازیم.

۱. امتیازی که یک محقق از دو مقاله مشترک با محقق دیگر کسب می‌کند، به مراتب بیشتر از یک مقاله تک‌نفره است. این موضوع می‌تواند انگیزه‌ای برای به اشتراک گذاشتن دو مقاله از دو محقق با یکدیگر شود، بدون اینکه هریک در مقاله دیگری سهمی داشته باشد.

۲. برخی از دانشگاه‌ها برای افزایش ارتباطات بین‌المللی، برای مقالات اعضای هیئت علمی خود که به‌طور مشترک با یک نویسنده خارجی منتشر شده باشد، امتیاز ویژه‌ای در نظر می‌گیرند. این نیز می‌تواند انگیزه‌ای برای یک محقق داخلی برای مشترک نمودن مقاله با یک محقق خارجی شود، بدون آنکه سهمی عمده در تحقیق داشته باشد. البته مشکلات ناشی از تحریم‌ها، به‌ویژه در تحقیقات کاربردی، بعضی افراد را به کارهای مشترک و همکاری‌های بین‌المللی برای امکان ارسال مقاله به نشریات پراعتباری از جمله نیچر و ساینس سوق داده است.

۳. در سال‌های اخیر پذیرش دانشجوی دکتری در کشور ما بسیار آسان شده است. در برخی موارد، از آنجایی که استاد راهنمای دانشجو، به دلایلی، از عهده راهنمایی دانشجو به‌خوبی برنمی‌آید، رساله دانشجو با شخص دیگری مشترک می‌شود، و راهنمایی دانشجو به فرد دیگری با عنوان استاد راهنمای دوم یا استاد مشاور واگذار می‌شود. از طرفی، در بسیاری از دانشگاه‌ها، دانشجو بدون نام استاد راهنمای اول در مقالات و رساله، نمی‌تواند از رساله خود دفاع کند. بنابراین ناچار است نام استاد راهنمای اول را هم به مقاله اضافه کند.

۴. در برخی از دانشگاه‌ها، در صورت عدم انتشار مقاله مستخرج

هر تألیفی به مؤلفان آن اعتبار می‌بخشد و این اعتبار برای مؤلفان پیامدهای علمی، اجتماعی، و گاهی مادی هم به‌دنبال دارد که برای کارهای پژوهشی بیشتر و عمیق‌ترشان انگیزه‌بخش است. مشارکت در تحقیقات گروهی و در نتیجه تألیفات مشترک، هم عمق تحقیق را بیشتر می‌کند و هم روند تحقیق را سرعت می‌بخشد. این امر می‌تواند دستاوردهای علمی بیشتری نیز به‌همراه داشته‌باشد. در حقیقت، به اشتراک گذاشتن ایده‌ها، و بحث و تبادل نظر و همفکری درباره آن‌ها نه تنها کیفیت، بلکه کمیت تألیفات را نیز بهبود می‌بخشد. به نظر می‌رسد که این موضوع توسط پژوهشگران به خوبی درک شده است، زیرا در سال‌های اخیر تمایل آن‌ها برای انجام پژوهش‌های مشترک به‌طور قابل توجهی افزایش یافته است. اما واقعاً چه کسی به‌عنوان نویسنده یک مقاله یا گزارش که دستاوردهای یک پژوهش را آشکار می‌کند، قلمداد می‌شود؟

نظرات مختلفی در این خصوص وجود دارد، اما می‌توان گفت که همه آن‌ها در یک چیز مشترک هستند و آن این است که «کسی می‌تواند صاحب یک اثر باشد که سهم عمده در تألیف اثر داشته باشد، به این معنا که در انجام تحقیق، تألیف اثر، و تأیید محتوای آن تأثیرگذار بوده باشد». این تضمین می‌کند که فرد اجازه دهد، نامش به‌عنوان یکی از نویسندگان اثر درج شود. وی باید مسئولیت‌های عمده‌ای را برعهده گیرد، به‌ویژه قادر باشد از اثر خود در انظار و افکار عمومی دفاع کند، به این معنا که باید در مورد درستی داده‌ها و نتایج مطمئن باشد. اعطای عنوان نویسندگی نباید به‌عنوان یک هدیه به همکاری از رده بالاتر یا پائین‌تر داده شود، به امید اینکه در آینده این لطف را جبران کند. همچنین، اعطای نویسندگی افتخاری، مجاز نیست؛ به عبارت دیگر، نمی‌توان نام یک شخص را به‌عنوان یک نویسنده به مقاله یا گزارش تحقیق خود افزود. به‌علاوه، محقق نباید نام شخص دیگری را به‌عنوان یک نویسنده میهمان به گزارش تحقیق اضافه کند، فقط به‌خاطر اینکه این شخص یک محقق برجسته است و در پذیرش مقاله یا ارجاعات آن مؤثر است. این گونه اعمال، غیرمتعارف و غیرآکادمیک هستند و سوء رفتار علمی تلقی می‌شوند.

در سال‌های اخیر علی‌رغم تلاش برای کیفی‌نگری در کشور ما،

باید برای ارزیابی‌ها از «فهرستی از مقالات منتخب، صرف‌نظر از تعداد نویسندگان» و نه تمام مقالات، برای ارتقا، انتخاب پژوهشگر ممتاز، تخصیص گرنت و غیره استفاده کرد. همچنین باید ارتقای کمی در میان کشورهای منطقه از طریق انتشار مقاله در موضوعات حاشیه‌ای علم را با ارتقای کیفی تحقیقات و انتشار دستاوردهای آن در نشریات تخصصی پراعتبار جانشین نمود.

در پایان تکبیتی از استاد سخن، سعدی، را ذکر می‌کنم که گویای همه‌چیز است:

نابرده رنج، گنج میسر نمی‌شود

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد

* سردبیر

از پایان نامه کارشناسی ارشد، نه تنها درصدی از نمره پایان‌نامه دانشجوی کم می‌شود، بلکه درصدی از حق‌الزحمه استاد نیز کم می‌شود. از دانشجویان کارشناسی ارشد که در حال تمرین پژوهش هستند و اصول و روش‌های تحقیق را می‌آموزند، نمی‌توان انتظار داشت که پژوهشی اصیل و نو انجام داده و مقاله ارائه کنند. بنابراین قوانینی از این دست ممکن است منجر به انتشار مقالات مشترک و بی‌کیفیت می‌شود.

تجربه نشان داده است که رعایت اصول و رفتار آکادمیک و اخلاق علمی موضوعی نیست که بتوان با صدور آئین‌نامه و دستورالعمل آن را ترویج داد. تنها راه ممکن این است که همکاران دانشگاهی تقید خود به اصول بین‌المللی اخلاق پژوهشی را در دستور کار خود قرار دهند که به تدریج می‌تواند در بدنه فرهنگی کشور نهادینه شود. در کنار آن،

